शृङ्गाटकं समङ्गाच पद्मकेशरमित्यपि ॥
कल्कीकृत्य पचेत् सर्पिः पयो दद्याच्चतुर्गुणम् ।
सम्यक् पक्वेऽवतीर्णे च शीते तस्मिन् विनिः ।
क्षिपेत् ॥
सर्पिस्तुल्यं भिषक् चौद्रं ज्ञातरूपं निधापयेत् ।
विषाणि हन्ति दुर्गाणि गरदोषकृतानि च ॥
अर्शांसि हन्ति विषं सर्वं गरैरुपहतां त्वचाम् ।
योगवन्तमकं कल्कं मांसमादं विसंज्ञताम् ॥
नाशयत्यञ्जनाभ्यङ्गं पानवस्तिषु योजितम् ।
सर्पकीटाखुलूतादिदष्टानां विषहृत् परम् ॥"
इत्युपाशर्च्छेदि हृतम् । इति भावप्रकाशः ॥
(तथा च ।
"कोटिभ्यो दारुणतरा लूताः शीतप्रभा जगुः ।
अष्टाविंशतिरित्येके ततोऽप्यन्ये तु भूयसीः ॥
सहस्रशाखानुचरा वदन्त्यन्ये सहस्रशः ।
बहूपद्रवरूपा तु लूतैकैव विषात्मिका ॥
रूपाणि नामतस्तस्या दुर्ज्ञेयान्यतिसङ्करात् ।
नास्ति स्थानव्यवस्था च दोषतोऽतः प्रचक्षते ॥
कृच्छ्रसाध्या पृथग्दोषैरसाध्या निचयेन सा ।
तद्दंशः प्रेतिको दाहटट्स्फोटज्वरदाहवान् ॥
शूनोष्मा रक्तपीताभः क्लेदी ग्राम्याफलोपमः ।
श्लैष्मिकः कठिनः पाण्डुः परूषकफलाकृतिः ॥
निद्रां शीतज्वरं कासं कण्डूं कुरुते भृशम् ।
वातिकः परुषः श्यावः पर्व्वभेदज्वरप्रदः ॥
तद्विभागं यथास्वं दोषलिङ्गैर्विभावयेत् ।
असाध्यानाशु कृष्णोहश्वासहिक्काग्निरो-
दनाः ॥
श्वेताः पीताः सिता रक्ताः पिटिकाः श्यावपू-
ष्णवाः ॥
वेपथुर्वमथुर्दाहस्तृड्दान्यं वक्रनासता ।
ग्रीवोऽस्तवक्रदन्तत्वं पृष्ठग्रीवावभञ्जनम् ॥
पक्वजम्बूसवर्णश्च दंशात् स्रवति शोणितम् ।
सर्व्वापि सर्व्वजा प्रायो वपदेशस्तु भूयसा ॥
तीक्ष्णमध्यावरत्वेन सा त्रिधा हन्त्युपेक्षिताः ।
सद्यो दंशाद्दिनेन पक्षेण च परं क्रमात् ॥
लूतादंशश्च सर्व्वोऽपि इन्द्रगोपसन्निभः ।
सितोऽसितोऽरुणः पीतः श्यावो वा कटुरू-
क्षतः ॥
मध्ये कृष्णोऽथवा श्यावः पर्य्यन्ते जाल-
काकृतः ।
विषपर्वान् शोफवतस्तप्यते बहुवेदनः ॥
ज्वराशुपाकविक्लेदकोदावदरगान्वितः ।
क्लेदेन यत् शृङ्गाङ्गं तत्रापि कुरुते व्रणम् ॥
श्वासदंशाशुकृन्मूत्रशुक्रलालानखार्त्तवैः ।
अष्टाभिरुदमत्येवा विषं वक्रैर्विशेषतः ॥
लूता नामेहशत्यूर्द्धं मूर्द्धं वाथच कीटकाः ।
तद्दूषितश्च वस्त्रादिदेहे दृष्टं विकारकृत् ॥
दिनार्द्धं लक्ष्यते नैव दंशो लूताविषोद्भवः ।
कृष्णोऽथवदाभाति ततोऽसौ प्रथमेऽहनि ॥
अथवत्तवर्णः प्रचलः किञ्चित् कण्डूरुणान्वितः ।
द्वितीयेऽभ्युन्नतोऽन्तेषु पिटकैरिव वाचितः ॥
वस्तवर्णो गतो मध्ये कण्डूमान् मशिवर्णभः ।
तृतीये सज्वरो रोमहर्षछर्दिरक्तमण्डलः ॥
शूरावरूपस्तोदाढ्यो रोमकूपेषु सस्रवः ।
महांश्चतुर्थे श्वयथुस्तापश्वासभ्रमप्रदः ॥
विकारान् कुरुते तांस्तान् पञ्चमे विषकोपजान् ।
षष्ठे याप्नोति मर्म्माणि सप्तमे हन्ति जीवितम् ॥
इति तीक्ष्णं विषं मध्यं हीनञ्च विभजेदतः ।
एकविंशतिरात्रेण विषं शाम्यति सर्व्वथा ॥
अथाशु लूतादष्टस्य शस्त्रेणादंशमुद्धरेत् ।
दहेच्च जाम्बवौष्ठाद्यैर्न तु पित्तोत्तरं दहेत् ॥
कर्कशं भिन्नरोमाणं मर्म्मसन्ध्यादिसंश्रितम् ।
प्रहतं सर्व्वतो दंशं नच्छिन्दीत दहेन्न च ॥
लेपयेद्दग्धमगदैर्मधुसैन्धवसंयुतैः ।
सुशीतैः सेचयेच्चाम्बुकषायैः शीरिशृङ्गजैः ॥
सर्व्वतोऽपहरेद्रक्तं शृङ्गाद्यैः सिरयापिवा ।
सेका लेपास्ततः शीता बोधिद्रुमशान्तकाचरैः ॥
कलिङ्गीद्विनिशाचौद्रसर्पिर्भिः पद्मकाञ्जयः ।
अशेषलूताकीटानामगदः सर्व्वकाम्मिकः ॥"
"रोध्रं सेव्यं पद्मकं पद्मरेणुः
कालीयाख्यं चन्दनं वच्च रक्तम् ।
कान्ता पुष्पं दुग्धिनीका त्वगालं
लूताः सर्व्वा घ्नन्ति सर्व्वक्रियाभिः ॥"
इति वाग्भटे उत्तरस्थाने ३० अध्यायः ॥)
लूतारिः, पुं, (लूताया अरिः ।) दुग्धफेनीक्षुपः ।
इति राजनिर्घण्टः ॥
लूतिका, स्त्री, (लूतैव । स्वार्थे कन् । टापि अत
इत्वम् ।) मर्कटकः । इति शब्दरत्नावली ॥
लूनः, त्रि, (लूयते स्मेति । लू + क्तः । "स्वादिभ्यः ।"
८ । २ । ४४ । इति निष्ठातस्य नः ।) छिन्नः ।
इत्यमरः ॥ (यथा, कथासरित्सागरे । २७।१४३।
"दैवेन वैरिणा संख्ये लूनबाहुयुगः कृतः ॥"
उपचितः । यथा, कुमारे । ३ । ६१ ।
"तस्याः सखीभ्यां प्रविपातपूर्व्वं
स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य ।
यकीर्य्यत त्राम्रकपादमूले
पुष्पोच्चयः पल्लवभङ्गभिन्नः ॥")
लूनकः, पुं, (लून एव । स्वार्थे कन् ।) मेदितः ।
पन्नः । इति मेदिनी । के, १५६ ॥
लूनिः, स्त्री, (लू + क्तिन् । "ऋकारस्वादिभ्यः
क्तिन्निष्ठावद्भवतीति वक्तव्यम् ।" ८ । २ । ४४ ।
इत्यस्य वार्त्तिकोक्त्या तस्य नः ।) छेदः । इति
शब्दबोधव्याकरणम् ॥ (ग्रीहिः । इत्युज्ज्वल-
दत्तः । ४ । १०५ ॥)
लूमं, क्ली, (लूयते इति । लू + बाहुलकात् मक् ।)
लाङ्गूलम् । इत्यमरः ॥
लूमविषः, पुं, (लूमे लाङ्गूले विषमस्य ।) वृश्चि-
कादिः । इति हेमचन्द्रः ॥
लूष, क वधे । छेदे । इति कविकल्पद्रुमः ॥
(चुरा०-पर०-सक०-सेट् ।) क, लूषयति ।
इति दुर्गादासः ॥
लेखः, पुं, (लिख्यते इति । लिख् + घञ् ।) देवः ।
इत्यमरः ॥ लेखः । इति मेदिनी । खे, ४ । (यथा,
कुमारे । १ । ७ ।
"व्रजन्ति विद्याधरसुन्दरीणा-
मनङ्गलेखक्रिययोपयोगम् ॥")
लेखकः, पुं, (लिखतीति । लिख् + ण्वुल् ।)
लेखनकर्त्ता । तत्पर्य्यायः । लिपिकरः २ अक्षर-
चणः ३ अक्षरचुञ्चुः ४ । इत्यमरः । २।८ । १५ ॥
बोलकः ५ करकः ६ मसीपत्रः ७ करप्रणीः ८ ।
इति शब्दरत्नावली ॥ वर्णौ ६ । इति जटा-
धरः ॥ * ॥ तस्य लक्षणानि यथा,—
"सर्व्वदेशाक्षराभिज्ञः सर्व्वशास्त्रविशारदः ।
लेखकः कथितो राज्ञः सर्व्वाधिकरणेषु वै ॥
शीर्षोपेतान् सुसंपूर्णान् समश्रेणिगतान्
समान् ।
अक्षरान् वै लिखेद्यस्तु लेखकः स वरः स्मृतः ॥
उपायवाक्यकुशलः सर्व्वशास्त्रविशारदः ।
वक्रर्थवक्ता चाल्पेन लेखकः स्याद्भृगूत्तम ॥
वाक्याभिप्रायतत्त्वज्ञो देशकालविभागवित् ।
अनाहार्य्यो नृपे भक्तो लेखकः स्याद्भृगूत्तम ॥"
इति मात्स्ये १८६ अध्यायः ॥ * ॥
अपि च ।
"सङ्गदुत्तरहीतार्थो लघुहस्तो जिताक्षरः ।
सर्व्वशास्त्रसमालोकी प्रज्ञश्री नाम लेखकः ॥"
इति चाणक्यसंग्रहः ॥ * ॥
राजलेखकलक्षणं यथा,—
"ब्राह्मणो मन्त्रणाभिज्ञो राजनीतिविशारदः ।
नानालिपिज्ञो मेधावी नानाभाषासमन्वितः ॥
मन्त्रणाचतुरो धीमान् नीतिशास्त्रार्थकोविदः ।
सन्धिविग्रहभेदज्ञो राजकार्य्ये विचक्षणः ॥
सदा राजहितान्वेषी राजसन्निधिसंस्थितः ।
कार्य्याकार्य्यविचारज्ञः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
स्वरूपवादी शुद्धात्मा धर्म्मज्ञो राजधर्म्मवित् ।
एवमादिगुणैर्युक्तः स एव राजलेखकः ॥
कृपानुवर्त्ती सततं कृपविश्वासरक्षकः ।
कृपतेर्हितकान्वेषी स एव राजलेखकः ॥"
इति पत्रकौमुदी ॥ * ॥
लेखकर्म्म कायस्थेन कर्त्तव्यम् । यथा,—
"लेखकानपि कायस्थान् लेखकृत्ये विचक्ष-
णान् ॥"
कुर्य्यादितिशेषः । इति पराशरसंहितायाम् १०
अध्यायः ॥ (गवेशस्तु महाभारतस्य लेखकः ।
यथा, महाभारते । १ । १ ७८—७९ ।
"श्रुत्वैतत् प्राह विघ्नेशो यदि मे लेखनी क्षणम् ।
लिखतो नावतिष्ठेत तदा स्यां लेखको ह्यहम् ॥
व्यासोऽप्युवाच तं देवमबुद्ध्वा मा लिख क्वचित् ।
७ऽमित्युक्त्वा गवेशोऽपि बभूव किल लेखकः ॥")
लेखनं, क्ली, (लिख + ल्युट् ।) छर्द्दनम् । शुक्तिवक् ।
अक्षरविन्यासः । इति मेदिनी । ने, १२२ ॥ * ॥
भूमौ लेखननिषेधो यथा,—
"न भूमौ विलिखेद्वर्णं मन्त्रं न पुस्तकं लिखेत् ॥"
इति योगिनीतन्त्रे ८तीयभागे ७ पटलः ॥
लेखनाञ्जनम् । यथा,—
"दध्याल्लकृष्णिलाकाचशङ्खचन्दनसैन्धवैः ।
चूर्णितैरञ्जनं प्रोक्तं पुष्यार्म्मादिनिशान्तनम् ॥"